

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЖИМУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Розглядається правове регулювання режиму в установах виконання покарань державної пенітенціарної служби. Визначено основні нормативно-правові акти, які встановлюють та визначають режим. Проаналізовано основні правові норми, їх співвідношення та відповідність міжнародним стандартам. Робиться висновок щодо основних завдань режиму в установах виконання покарань державної пенітенціарної служби.

Ключові слова: режим, правове регулювання, державна пенітенціарна служба, правове регулювання режиму.

Постановка проблеми. Дослідження проблем механізму правового регулювання є однією із актуальних у теорії права. Необхідність більш глибокого вивчення цих категорій обумовлюється недосконалістю законодавства і правозастосовної практики, приведенням їх у відповідність до міжнародних стандартів; підвищення ефективності дії вже існуючих правових норм і правових інститутів держави; формування позитивної правової свідомості та правомірної поведінки як персоналу, так і засуджених.

Вивчення таких проблем мають велике значення для галузевих юридичних дисциплін, зокрема кримінально-виконавчого права, оскільки дозволяє дослідити кримінально-виконавчі засоби впливу на суспільні відносини, їх роль у попередженні і припиненні порушень режиму утримання, а також вчинення злочинів.

Стан дослідження. Питання режиму, на думку багатьох вчених, посідає одне з найголовніших місць в кримінально-виконавчому праві, і з цим, на нашу думку, складно не погодитись. Проблематика режиму, його сутності та окремих особливостей правового регулювання висвітлювалась у працях відомих вчених, це зокрема дослідження І. Г. Богатирьова, Є. С. Брашніної, В. М. Бризгалова, А. І. Васильєва, О. І. Галінського, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, М. А. Дутова, П. П. Козлова, О. Г. Колба, Ю. В. Нікітіна, О. І. Плужник, М. О. Стручкова, М. І. Ткаченка, Е. В. Тураєва, С. Я. Фаренюка, І. В. Шмарова, В. Є. Южаніна, І. С. Яковець та інших.

Тим не менш, сьогодні, у часи активного та всебічного реформування законодавства України, дослідження правового регулювання режиму в установах виконання покарань державної пенітенціарної служби знову набуває актуальності.

Метою статті є висвітлення сучасного стану правового регулювання режиму в установах виконання покарань державної пенітенціарної служби.

Виклад основних положень. На думку ряду провідних вчених-правників необхідно відрізнити поняття «правове регулювання» та «правовий вплив» [1, с. 19; 5, с. 67–68; 14, с. 17].

Наприклад, С. С. Алексєєв визначає правове регулювання як «результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог і суспільних потреб даного соціального устрою, який здійснюється за допомогою системи правових засобів» [2, с. 289]. При цьому, даючи визначення правовому регулюванню через «правовий вплив», він вважав, що останнє має більш широкий зміст [2, с. 290–291].

У загальній теорії права під правовим регулюванням розуміється: дія права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [9, с. 217; 21, с. 289]; форма впливу права на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою юридичних засобів, які виникають на основі правової норми у вигляді прав та обов'язків, що здійснюються у повсякденних суспільних відносинах [16, с. 170]; впорядкування суспільних відносин, їхнє юридичне закріплення, охорона і розвиток, яке здійснюється за допомогою прав і сукупності правових засобів [22, с. 529]; цілеспрямований вплив держави на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою всіх правових засобів (правові норми, правові відносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, акти застосування норм права, заборони, пільги, заохочення, покарання тощо) з метою їхнього упорядкування [7, с. 265].

Іншими словами, правовому регулюванню, на відміну від загального духовного, ідеологічного впливу права, властиве те, що воно завжди здійснюється за допомогою особливого, властивого тільки праву механізму, покликаного юридично гарантувати досягнення мети, вираженої в правових нормах [8, с. 218].

Нормативні акти, які складаються з правових норм, визначають правові, організаційні й тактичні положення використання форм та методів режиму, сил і засобів його забезпечення й створюють умови для досягнення поставлених завдань. Таким чином, правове регулю-

вання режиму можна визначити як сукупність різних форм та методів юридичного впливу держави на відносини у сфері виконання та відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі.

Вибір правового режиму обумовлюється природою кримінально-виконавчого законодавства, його суто охоронним, обмежувальним характером. Правовий режим для засуджених до позбавлення волі завжди є обмежувальним, оскільки його призначення – бути обмежувачем свободи засуджених, джерелом певних позбавлень фізичного, майнового, морального та іншої властивості.

Виконання покарання у виді позбавлення волі являє собою застосування до засуджених встановленого законом комплексу правообмежень. Цей обов'язок покладається на адміністрацію виправної колонії, яка у своїй діяльності керується законами та іншими нормативними актами. Адміністрація виправної колонії організовує належний режим і забезпечує контроль за його виконанням. У разі порушень з боку засуджених встановлених норм вони можуть бути піддані дисциплінарному впливу і примусу до виконання вимог режиму.

Аналіз юридичної літератури свідчить, що правове регулювання режиму забезпечується низкою нормативних актів, які відрізняються один від одного за багатьма ознаками: юридичною силою, суб'єктами правотворчості, обсягом і характером дії, зовнішньою формою виразу тощо. У той же час законодавство, що регулює режим у кримінально-виконавчих установах, охоплюється й багатьма галузями права. Базове – це норми конституційного права, далі – це норми кримінально-виконавчого права та кримінального законодавства України.

Підкреслимо, що у правовому регулюванні режиму важливе місце посідає Конституція України, яка закріплює і регулює найважливіші сторони життя суспільства і держави. І. В. Шмаров з цього приводу зазначав, що на формування кримінально-виконавчого законодавства безпосередній вплив здійснює правова система держави, що в першу чергу відображено у Конституції [25, с. 27]. Конституція – найбільш стабільний юридичний акт, що має найвищу юридичну силу [4, с. 115] та закріплює загальні засади діяльності державних органів. Згідно зі ст. 19 Конституції України [12] органи державної влади, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. З наведеного зрозуміло, що Конституція України безпосередньо не регулює режим у КВУ, однак закріплює найвищі соціальні цінності, які

стають своєрідним орієнтиром у діяльності персоналу ДПтС України, основною з яких є законність. Так, у Конституції чітко зазначено, що діяльність органів та установ регламентується законами України та іншими нормативними актами.

Центральне місце в механізмі правового регулювання режиму посідають закони та інші законодавчі акти України, причому їхнє значення у ході становлення правової держави має постійно зростати, оскільки верховенство закону є невід'ємною ознакою останньої. Верховенство закону виявляється передусім у суворій відповідності йому всіх інших нормативних актів, оскільки закони мають найвищу юридичну силу. Закони регулюють найважливіші питання державного та суспільного життя, їхні норми складають серцевину, фундамент формування і розвитку інших правових норм [20, с. 55–67].

Підкреслюючи значення закону в системі правового регулювання, необхідно мати на увазі, що термін «закон» у цьому випадку вживається як узагальнююче поняття. Під ним розуміють усі нормативні акти, які мають силу закону, або, іншими словами, законодавчі акти. До них належать, крім власне законів, основи законодавства, кодекси, статuti, положення та інші акти, які ухвалюються Верховною Радою України.

Найважливішу роль у системі законодавчих актів, що регулюють режим, відіграє Кримінально-виконавчий кодекс України. У КВК України, зокрема, сконцентровано вимоги до нового розуміння режиму, розглянуто деякі його елементи тощо. Тому основоположне значення для правового регулювання режиму має Кримінально-виконавчий кодекс України, який суттєво оновив і вдосконалив кримінально-виконавче законодавство, відкрив широкі можливості пошуку нових досліджень у цій галузі [3, с. 8].

Важливі положення режиму та його обов'язкова відповідність принципам справедливості, гуманності, законності містяться у низці міжнародно-правових актів: Загальній декларації прав людини [6], Кодексі поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку [10], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [11], Зводі принципів захисту усіх осіб, яких піддано затриманню або ув'язненню в будь-якій формі [21] тощо.

Перелік міжнародно-правових актів не є вичерпним, проте він дає уявлення про правові основи режиму, зокрема загальні принципи забезпечення режиму та головні вимоги щодо забезпечення правопорядку.

Правову основу забезпечення режиму становлять Укази Президента України. В той же час, особливу роль у правовому забезпеченні режиму відіграють відомчі нормативні акти ДПтС України: Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах, затверджена наказом ДДУПВП № 205/дск від 22.10.2004 р., Інструкція з організації охорони та нагляду у виховних колоніях, затверджена наказом ДДУПВП № 220/дск від 20.11.2004 р.

На підставі викладеного вбачається, що наведена низка законодавчих та відомчих нормативних актів засвідчує важливість режиму у КВУ, визначає його особливе місце у забезпеченні процесу виконання і відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. Разом з тим, більшість розглянутих актів відображає лише загальні аспекти режиму і практично не вирішує питання, що виникають у зв'язку з його забезпеченням у кримінально-виконавчих установах.

Національне кримінально-виконавче законодавство незалежної України (КВК 2003 р.) внесло суттєві зміни до норм, що регулюють порядок виконання та умови відбування покарань у виправних колоніях закритого типу і вперше в ч. 1 ст. 102 дає визначення правового поняття режиму у виправних і виховних колоніях закритого типу. Режим – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених [13].

Відповідно до наведеного визначення режим може встановлюватися лише законом і підзаконними нормативно-правовими актами. Багатофункціональність режиму проявляється у тому, що він за своєю спрямованістю виступає не тільки, як засіб виправлення, але й створює умови для диференційованого застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Режим регламентує життя в пенітенціарних установах безперервно і протягом усього строку покарання. З його допомогою встановлюється межа дозволеного в поведінці засуджених і таким чином визначається їх правове становище. Правила режиму однаково обов'язкові для всіх засуджених і представників адміністрації пенітенціарних установ [18, с. 87].

Свого часу відомий фахівець у галузі тюремознавства професор М. О. Стручков, розглядаючи питання правового регулювання режиму, зазначав, що «юридичними актами, в яких закріплюються принципові положення режиму, є закони, оскільки режим виражає властиві покаранню правообмеження. Якщо статус громадянина встановлено законом, то й вилучення з цього положення можуть бути зроблені теж законом» [19, с. 10]. Зроблений висновок важко переоцінити з позиції його значення у питаннях забезпечення прав засуджених та дотримання принципу законності при виконанні покарань у виді позбавлення волі.

Правове регулювання режиму та засобів його забезпечення викладено у главі 16 КВК України. Подальший розвиток та деталізацію норми правового регулювання режиму знаходять у відомчих нормативно-правових актах, що регулюють питання режиму виконання і відбування покарання в установах виконання покарань. Теорія та практика виконання кримінальних покарань до таких нормативно-правових актів відносить, наприклад, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені Наказом ДДУПВП від 25 грудня 2003 № 275 і зареєстровані у Міністерстві юстиції України за № 1277/8598 від 31 грудня 2003 року [15].

Режим встановлює правила поведінки всіх учасників і суб'єктів правовідносин, їх права та обов'язки, що виникають з приводу виконання і відбування покарання. Режим виступає сполучною ланкою в сфері застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, передбачених законом. Самостійними є норми режиму, що регулюють запобігання вчинення засудженими та іншими особами злочинів та інших порушень режиму утримування.

До таких можна віднести норми КВК України, які спрямовані на забезпечення охорони і нагляду засуджених (ст. 103 КВК України), здійснення оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань (ст. 104 КВК України), застосування заходів в умовах режиму особливих умов у колоніях (ст. 105 КВК України), застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (ст. 106 КВК України), де повинно бути визначено: вичерпний перелік підстав застосування сили; окреслено випадки, при яких застосовується той чи інший вид спеціального засобу; чітко визначено коло осіб, які мають право приймати власне рішення на застосування сили; послідовність та порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та низку інших важливих питань.

Кримінально-виконавче законодавство передбачає лише законність такої діяльності. Підкреслюється, зокрема, що вся діяльність вправних установ повинна базуватися на суворому додержанні законів. Адже тільки така діяльність сприятиме реалізації завдань, поставлених перед установами кримінально-виконавчої системи.

Проведений аналіз норм кримінально-виконавчого законодавства, які регламентують виконання покарання у виді позбавлення волі, показав, що правовий порядок у ВК регламентується різними нормативно-правовими та законодавчими актами. У зв'язку з цим, ми дотримуємось точки зору стосовно того, що стаття закону, яка містить у собі вказівку на іншу норму, є всього лише тільки статтею закону, а не нормою права. Саме такої точки зору дотримується А. Ф. Шебанов [24, с. 42].

Умови відбування покарання у виді позбавлення волі в Україні не відповідають цивілізованим умовам у зв'язку з тим, що рівень економічного розвитку країни не дозволяє створити такі умови відбування покарання у місцях позбавлення волі, які б повноцінно сприяли виправленню і ресоціалізації засуджених.

Висновки. Незважаючи на постійне недофінансування кримінально-виконавчої служби, кадрові проблеми, пов'язані з некомплектом особового складу всіх служб колоній, в тому числі відділів нагляду і безпеки, на зростання чисельності засуджених, що утримуються у ВК закритого типу, на погіршення їх кримінологічної характеристики, стан правопорядку в місцях позбавлення волі, є керованим, хоча й потребує поліпшення. На наш погляд, такий результат став можливим завдяки значній роботі, проведеній за останні роки щодо вдосконалення правової бази, що регулює порядок виконання і відбування покарань, а також в організаційному плані.

Отже, суть режиму полягає в примусі, пов'язаному з певними обмеженнями і стражданнями. Режим використовується комплексно з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особистості засудженого, його поведінки і ставлення до праці. Разом з цим режим має і виховне значення. Він забезпечує чіткий розпорядок дня, привчає засудженого беззастережно виконувати законні вимоги адміністрації, виконувати кожну роботу вчасно, якою б непривабливою вона не була, привчає до систематичного, неухильного дотримання вимог закону.

Головним завданням режиму відбування покарання в колонії є створення таких умов, при яких якомога повніше використовувалися б засоби виправлення і ресоціалізації засуджених. І хоча режим

пов'язаний з примусом, одне з його завдань – добитися свідомого виконання засудженими вимог внутрішнього розпорядку в колонії, дотримання дисципліни.

Дослідивши правове регулювання режиму утримання і засоби його забезпечення у виправних колоніях закритого типу, ми дійшли висновку, що поряд з тією важливою роллю, яку він відіграє у карально-виховному процесі засуджених, режим є об'єднуючою ланкою серед основних засобів виправлення і ре соціалізації, створюючи умови для їх застосування.

Правове регулювання режиму в УВП здійснюється в основному нормами кримінально-виконавчого права, а також нормами (правилами), які закріплені в інших галузях права (кримінального, адміністративного, цивільного ін.) та іншими діючими законами і підзаконними актами у певному обсязі.

1. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1966. – 187 с.

2. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1981, Т. 1. – 360 с.

3. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука: монографія / І. Г. Богатирьов. – Х.: Харків юрид., 2008. – 294 с.

4. Ведерніков Ю. А. Теорія держави та права: навч. посібник / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул. – 4-те вид. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 224 с.

5. Витченко А. М. Механизм правового регулирования социалистических общественных отношений, его понятие и структура // Вопросы теории государства и права. Сб. статей. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та. – 1968. – Вып. 1. – С. 65–92.

6. Загальна декларація прав людини: Прийнята резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. / Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

7. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / [Р. А. Калужний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша]. – К.: Вид. Паливода А. В., 2007. – 296 с.

8. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с.

9. Загальна теорія держави та права: навч. посібник / [А. М. Колодкін, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.]. – К.: Юрінком, 1997. – 320 с.

10. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку: прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. //

Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 77–81.

11. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: прийнята резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1984 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 45–52.

12. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. (зі змінами та доповненнями станом на 2013 рік).

13. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21. (зі змінами та доповненнями станом на 2013 рік).

14. Мицкевич А. В. Некоторые черты взаимодействия права и нравственности в период перехода к коммунизму / А. В. Мицкевич // Правоведение. – 1962 – № 3 – С. 17.

15. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затверджені наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25 грудня 2003 р. / Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – Ст. 2898.

16. Правознавство: підручник / [А. І. Берлач, С. С. Бичкова, Д. О. Карпенко та ін.]. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 792 с.

17. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270.

18. Раськевич А. А. Режим как средство исправления сужденных: пенитенциарные проблемы / А. А. Раськевич // Вестник Санкт-Петербургского ун-та МВД России. – 2010. – № 1 (45). – С. 87–93.

19. Режим в исправительно-трудовых учреждениях и его правовое регулирование: учеб. пособ. / А. В. Папуашвили, Н. А. Стручков. – Рязань: Изд-во РВШ МВД СССР, 1985. – 108 с.

20. Самсонов В. Н. Административное законодательство: понятие, содержание, реформа / В. Н. Самсонов. – Х.: Основа, 1991. – 120 с.

21. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме: утвержден резолюцией 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1988 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 33–40.

22. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2008. – 656 с.

23. Словарь иностранных слов. – П.: Рус. яз., 1985. – 608 с.

24. Шебанов А. Ф. Нормы советского социалистического права: лекція / А. Ф. Шебанов. – М., 1956. – С. 42.

25. Шмаров И. В. Эффективность деятельности ИТУ / И. В. Шмаров. – М.: Юридическая литература, 1968. – 183 с.

Щербина А. В. Правове регулювання режиму в установах виконання покарань державної пенитенціарної служби

Рассматривается правовое регулирование режима в учреждениях исполнения наказаний государственной пенитенциарной службы. Определены основные нормативно-правовые акты, которые устанавливают и обеспечивают режим. Проанализированы основные правовые нормы, их соотношение и соответствие международным стандартам. Делается вывод о задачах режима в учреждениях исполнения наказаний государственной пенитенциарной службы.

Ключевые слова: режим, правовое регулирование, государственная пенитенциарная служба, правовое регулирование режима.

Shcherbyna O. V. Legal regime regulation in penal institutions of the state penitentiary service

This article deals with the analysis of regime regulation in penal institutions of the state penitentiary service. The author defines the basic normative and legal acts that establish and provide the regime. The basic legal norms, their value and compliance with international standards are analyzed. The conclusion on the main tasks of regime in penal institutions of the state penitentiary service is made.

Key words: regime, legal regulation, state penitentiary service, legal regulation of regime.

Стаття надійшла 27 травня 2013 р.

УДК 343.97

С. В. Якимова

**ПРОТИДІЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ,
ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ,
ЯК ЗЛОЧИНУ, ЩО МІСТИТЬ ОЗНАКИ КОРУПЦІЇ
(З ОГЛЯДУ НА МІЖНАРОДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ)**

Розглянуто доцільність посилення кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних від злочину, пов'язаного з корупцією. Акцентується увага на розробці організаційних і регуляторних заходів у приватному банківському секторі згідно міжнародним рекомендаціям.

Ключові слова: легалізація; доходи, одержані злочинним шляхом; корупція; заходи.

Постановка проблеми. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це будь-які дії, пов'язані з коштами